

МОВНА КОМУНІКАЦІЯ В КОНТЕКСТІ СУЧАСНОЇ РИТОРИЧНОЇ ПАРАДИГМИ

*Онуфрієнко Г.С., доцент кафедри загальної мовної підготовки, доктор філософії у
філологічних науках, доцент,
Запорізький національний технічний університет*

У статті проаналізовано риторичний компонент мовної комунікації в теоретичному й прикладному аспектах, обґрунтовано актуальність риторичної освіти у сучасній вищій школі.

Ключові слова: комунікативна компетентність, мовна комунікація (МК), риторика, мовленнєва компетентність, риторична парадигма, теорія мовної комунікації (ТМК).

ОНУФРИЕНКО Г. С.

ЯЗЫКОВАЯ КОММУНИКАЦИЯ В КОНТЕКСТЕ СОВРЕМЕННОЙ РИТОРИЧЕСКОЙ ПАРАДИГМЫ / ЗАПОРОЖСКИЙ НАЦИОНАЛЬНЫЙ ТЕХНИЧЕСКИЙ УНИВЕРСИТЕТ УКРАИНА

В статье проанализирован риторический компонент языковой коммуникации в теоретическом и прикладном аспектах, обоснована актуальность риторического образования в современной высшей школе.

Ключевые слова: коммуникативная компетентность, языковая коммуникация, риторика, речевая компетентность, риторическая парадигма, теория языковой коммуникации.

ONUFRIENKO G. LINGUISTIC COMMUNICATION IN THE CONTEXT OF MODERN RHETORICAL PARADIGME

ZAPORIZHZHYA NATIONAL TECHNICAL UNIVERSITY, UKRAINE

The rhetorical component of linguistic communication in theoretical and applied aspects is analysed in this article. Also the topicality of rhetorical learning in modern higher school is grounded.

Key words: communicative competence, linguistic communication, rhetoric, linguistic performance, rhetorical paradigm, theory of linguistic communication.

Зростання комунікативно-діяльнісних потреб членів соціуму - одна з найхарактерніших примет нового часу, що постала з усієї очевидністю та глобальністю. Чинники, які нині стимулюють активне вербальне спілкування, є далеко не однорідними: від погребі придбати мобільний телефон до участі у передвиборній кампанії. На сучасному ринку праці швидко збільшується кількість спеціальностей, що передбачають кваліфіковану мовно-комунікативну й комунікативно-риторичну підготовку. Саме на прагмалінгвістичних та професійно-комунікативних завданнях із другої половини ХХ ст. зосередила наукову увагу вітчизняна і західноєвропейська лінгвістика, що й обумовило активний розвиток теорії та практики мовної комунікації. Відтак, знайома проблема «мова ↔ людина ↔ культура ↔ суспільство» набула нових масштабів, дискурсів, контекстів, аспектів, нюансів та окреслила низку практично значущих дослідницьких й освітнянських завдань.

У концептуальній моделі сучасної мовної освіти в Україні заактуалізовано завдання щодо формування культури мовної комунікації: мовнокомунікативна компетентність індивідуума є важливим результатом здобуття загальної і фахової освіти та вагомою і невід'ємною умовою культурного прогресу суспільства в цілому. Компетентність, у сенсі сучасної теорії психології інтелекту [17], розуміємо як особливий тип організації предметно-специфічних знань, який дозволяє приймати ефективні рішення у відповідній галузі знань. В умовах інтенсивної інформатизації суспільства, визначальної ролі мови в розвитку самодостатньої, інтелектуальної, творчої особистості, спроможної доцільно, оптимально та вправно користуватися мовними ресурсами за різноманітних ситуацій спілкування і в різних форматах (від діалогу до масової і міжкультурної комунікації), зростає комунікативне амплуа людини і в професії, і в соціумі в цілому. Процес оновлення державного стандарту мовної освіти в Україні, якісно новий рівень завдань із розвитку креативної особистості та підготовки фахівців нової генерації окреслюють параметри рівнів володіння мовами (як рідною, державною, так й іноземними) і скеровані на формування, зокрема, в студентській молоді новітніх технологій спілкування задля досягнення конструктивного формату реалізації комунікативних інтенцій в теперішніх умовах вибору, пошуку, дослідницької роботи та вироблення риторичної стратегії індивідуального стилю мовленнєвої діяльності.

Найвищий ступінь лінгвокультурологічної освіченості та комунікабельності особистості обов'язково позначений риторичною культурою, яка з часів Давньої Греції і Давнього Риму, названих «золотим дитинством людства», має і статус обов'язкової навчальної дисципліни в багатьох країнах світу. Саме риторика як лінгвокультурологічна наука про ефективне переконання у вербальному спілкуванні стала найголовнішим чинником і джерелом теорії мовної комунікації у ХХ ст. Набувши безперечного авторитету, риторика знайшла свій шлях у всіх європейських культурах завдяки майже універсальній значущості у формуванні досконалої «мовної особистості» і позначилася статусом вторинної граматики з культурологічною функцією в її естетичній доміні.

Подвійний статус риторики, обумовлений історичною перспективою та залежністю від конкретної культури, пояснюється, крім іншого, її надзвичайною роллю у вихідному комунікативному просторі, в якому вона набула актуально: значущості та неосяжного впливу як нормативно-дидактична інстанція, і, насамперед, її вагомою по. функціональністю в часи античності, середньовіччя, епохи Ренесансу, бароко, класицизму. Однак пізніше і з різних причин їй довелося поступитися цими функціями іншим інстанціям та дисциплінам. У ХХ ст. драматична доля риторики набула перспектив відродження: вона повернулася з фактичного забуття, крок за кроком відновлюючи свій авторитет завдяки новій ціннісній орієнтації та комунікативним категоріям нового часу. З 60-х років розпочався період її ренесансу.

Всезагальний інтерес до риторики як до обов'язкової, важливої та специфічної сфери людської культури прогресує на початку третього тисячоліття: у суспільстві в умовах активної та масштабної його інформатизації зростає кількість і популярність професій із посиленою комунікативною відповідальністю, чим обумовлено і введення до навчальних планів базової (бакалаврської) та повної Вищої (магістерської) освіти нових дисциплін, безпосередньо спрямованих на формування і вдосконалення комунікативно-риторичної культури.

Проблематика споріднених філологічних наук - теорії мовної комунікації (ТМК) і риторики - є настільки актуальною: розгалуженою, практично важливою, професійно значущою, соціально ціннісною, що її інтенсивно досліджують у різножанрових наукових працях і вітчизняні, і зарубіжні науковці, як теоретики, так і практики, у тому числі й викладачі вишів. В Україні у різних аспектах та наукових напрямках аналізують категорії і поняття ТМК та риторики Бацевич Ф. (комунікативна лінгвістика, комунікативна девіатологія, прагматика спілкування, проблеми текстотворення), Гурвич С. і Погорілко В. (основи риторики як навчальної дисципліни), Ішмуратов А. (проблеми конфлікту в спілкуванні), Колегаєва І. (проблеми художньої комунікації), Космеда Т. (комунікативна компетентність Франка І.), Онуфрієнко Г. Загальна і прикладна риторика, ТМК для студентів спеціальності «Переклад», наукова комунікація та проблеми наукового тексту), Почепцов Г. (теорія і практика комунікації, публік рилейшнз), Шумарова Н. (мовна компетентність особистості в ситуації білінгвізму), Яшенкова О. (історичні витоки теорії мовної комунікації) та ін. У Росії лінгвокультурологічні проблеми і мовленнєву діяльність досліджують Арутюнова Н., Бахтін М., Верещагін Є., Воробйов В., Гловінська М., Гудков Д., Залевська О., Зарицька О., Івакіна Н., Карасик В., Ключев Є., Конецька В., Костомаров В., Крисін Л., Кубрякова О., Макаров М., Михальська Г., Янко Т.; у Білорусі - зокрема, Вечер Л., Маслова В.; у Західній Європі - Барт Р., Вежбицька А., Грайс Г., Дейк ван, Димитрова Д., Лахманн Р., Мітч П., Серль Дж., Сопер П., Томан І., Фрей А. та інші. У незалежній Україні вийшли друком, у тому числі з грифом МОН України, навчальні посібники з риторики для студентів ВНЗ (серед авторів - С. Абрамович, В. Молдован, Г. Сагач, М. Чикарькова та ін.) і з теорії мовної комунікації (серед авторів - В. Парашук і О. Семенюк, Г. Почепцов). Отож нова ціннісна парадигма і гуманістичні категорії нового часу надали як перспектив у відродженні риторики так і активного розвитку теоретичних засад мовної комунікації (ТМК). Системи основоположних понять ТМК і риторики набули статусів актуальних навчальних дисциплін у сучасній гуманітарній університетській освіті.

У наших попередніх наукових статтях й опублікованих доповідях, виголошених на міжнародних конгресах, симпозіумах, всеукраїнських і регіональних конференціях, представлено результати дослідження актуальних проблем сучасної риторики як філологічної науки та нової університетської навчальної дисципліни [3;4; 11; 12; 13]. Для студентів економіко-гуманітарних спеціальностей підготовлено навчальні програми з ТМК і риторики [15;16], методичні матеріали [14] та тлумачний словник термінологіки ТМК [5]; розроблено новаційну концепцію навчального посібника загальної [8] та прикладної риторики [9] для студентів ВНЗ, реалізовано прогресивну ідею діяльного навчання риторики [10] та наукового дискурсу української мови в умовах Болонського процесу [6;7]. Мета цієї статті – проаналізувати в сучасному риторичному контексті мовну комунікацію і вмотивувати лінгвокультурологічні перспективи «Риторики» та «Теорії мовної комунікації» в університетській освіті для студентів усіх спеціальностей.

У системі сучасних гуманітарних знань комунікативна компетентність являє собою тип лінгвокультурологічного світогляду фахівця і є чинником комунікативно-риторичної культури як окремої особистості, так і суспільства в цілому. Багатовимірність феномена природи МК забезпечує існування соціальної пам'яті, зберігання, трансляцію й сприйняття інформації між генераціями та в межах кожної з них.

Мовна проблема з другої половини ХХ ст., як переконливо стверджує Ж. Дерріда, ніколи не мала «такого глобального горизонту найрізноманітніших сфер досліджень» [2]. Людина не може існувати поза мовної комунікації, бо вся діяльність її «перебуває під знаком Слова» [18]. Мовно-риторична освіченість як актуальний, вагомий, динамічний, складний за структурою компонент професіограми формується на засадах гармонійної взаємодії, як мінімум, п'ятьох складників (мовна + мовленнєва + комунікативна + термінологічна + риторична компетентність), умовна послідовність взаємодії яких визначається кінцевою метою навчально-пізнавальної діяльності, виявляючись у здатності фахівця мобілізувати в синтезі та на якісному рівні засвоєні знання для розв'язання професійних завдань у різних контекстах чи ситуаціях [7, с. 14-18].

Ідеї дослідження інтегративної природи МК швидко поширилися Європою. МК стала предметом уваги в дебатах, у мас-медіа, в поп-культурі і міжособистісних відносинах. Різні наукові школи почали досліджувати актуальні проблеми МК як у теоретичній площині, так і в прикладному аспекті. В європейській науковій парадигмі ТМК як інтерлінгвістичну галузь відмежовано від інших дисциплін, які також активно вивчають мову й мовлення (традиційна лінгвістика, когнітивна лінгвістика тощо).

У контексті завдань МК упродовж ХХ століття набувала очевидної та об'єктивної актуалізації проблема навчання мов завдяки інтенсивному розвитку і масштабним досягненням психології, нейрофізіології, соціології, кібернетики, теорії комунікації та появі нових інтердисциплінарних галузей прикладних наук, передусім психолінгвістики, соціолінгвістики, комунікативістики, математичної лінгвістики, інженерної лінгвістики, комунікативної лінгвістики, когнітивної лінгвістики, комп'ютерної лінгвістики, прикладної лінгвістики, юридичної лінгвістики тощо. Процес інтегрування різноманітної наукової інформації, на засадах якого окреслилися вимоги до інтелектуально-професійного рівня фахівця, імппульсував появу та введення в науковий обіг таких нових і актуальних понять, як комунікативна компетентність, лінгвістична компетентність, філологічна компетентність (поняття і відповідно терміни *компетенція* і *компетентність* розмежовуємо). Саме з цими видами компетентності найчастіше пов'язують надто складний феномен *опанувати мову спеціальності*, враховуючи дихотомію мова/мовлення та лінгводидактичні засади навчання спілкуванню рідною та/або нерідною мовою професійного спрямування в обох (усній та письмовій) її формах.

Розробкою тлумачення феномену *мовна компетентність* традиційно опікуються психолінгвістика, лінгводидактика, загальне, порівняльне і прикладне мовознавство. У сенсі, зокрема, навчання другої/нерідної мови їх нараховується чимало у проєкціях лінгвістичних напрямів та шкіл. Так, на думку прихильників структурної лінгвістики, володіння мовою є питанням суто практичного її використання, бо навіть знання механізмів мови без тривалого тренування не дозволяє засвоїти форми цієї мови у тих кількісних параметрах і на такому якісному рівні, аби вільно та швидко (до автоматизму) їх відтворювати за різних контекстів і ситуацій.

Інша, на відміну від структуралістів, точка зору, хоча теж однобічна, - у твердженні засновника генеративної лінгвістики Н. Хомського про те, що мовна компетентність засвоюється завдяки існуванню вродженої, генетично успадкованої універсальної граматики, єдиної для всіх мов, а звідси опанувати мову - це засвоїти систему певних правил, які скеровують мовну поведінку. Цю тезу явно позбавлено належних соціокультурних та психологічних чинників, котрими детермінується реальна мовна комунікація. Втім, уже в сімдесяті роки ХХ ст. було експериментально доведено, що рівня досконалого користування мовою не можна досягти лише заучуванням зразків і знанням правил формального маніпулювання її одиницями, оскільки це не розкриває механізмів опануваної мови, а відтак, не забезпечує шляхів до реальної і спонтанної комунікації. Прихильники граматики-перекладного методу, який домінував у методиці на початку і майже до середини минулого століття, вважали, що опанування мови досягається знанням історії її розвитку, граматичних правил та вмінням ілюструвати останні і перекладати іншою мовою та/або з іншої мови на цю. З аналізованого поняття, таким чином, фактично вилучалася усна форма мовлення.

Суттєвий вплив на розробку досліджуваного поняття мали нелінгвістичні та психолінгвістичні наукові теорії, завдяки чому *опанувати мову* почало означати й обов'язкову інтелектуальну та творчу діяльність. У світлі зазначеного зміст поняття *оволодіти мовою/опанувати мову* формується усвідомленим, коректним, вільним і адекватним здійсненням ефективної комунікативної діяльності цією мовою. Отже, вагомою складовою комунікативної компетентності фахівця є лінгвістична (мовна) компетентність,

визначення котрої як комплексного поняття ще і досі не набуло єдиного, повного та достатньо коректного вербального формулювання ані у вітчизняній, ані в зарубіжній лінгвістиці. Більшість дослідників кваліфікує її як сукупність знань про систему мови, котрі дозволяють конструювати та аналізувати речення (Н. Хомський): як уміння послуговуватися мовною системою для комунікативних цілей, досягати вербальними засобами невербальних поведінкових ідей (Меленк); як знання правил аналізу і синтезу мовних одиниць (А. Арутюнов); як потенціал лінгвістичних (мовознавчих) знань людини, її здатність спілкуватися (В. Костомаров, О. Митрофанова), бо зазвичай людина знає значно більше за той обсяг, яким користується в комунікації, а відтак, мовна компетентність ширша за традиційне розуміння граматики мови і невіддільна від інших інтелектуальних здібностей людини; як знання мови, тобто правил, за якими породжуються правильні мовні конструкції та речення (І. Штерн).

З'ясуємо та проаналізуємо чинники, від яких залежать якість та квантитативні параметри компетентності з нерідної/опановуваної фахової мови. По-перше, від ступеня володіння взагалі цією мовою, але в першу чергу від рівня компетентності особистості з рідної мови, оскільки в аналізованому понятті завжди виокремлюється універсальна частина мовних знань як обов'язковий компонент не однієї і навіть не кількох, а абсолютної більшості мов світу. Мовна компетентність (linguistic competence), наприклад, студента як його здобуток, що обумовлює і користування мовою, і формується через неї, виявляється у засвоєнні ним категорій та одиниць відповідної мови/мов і їх функцій, в усвідомленні закономірностей та правил, що відносяться до категорій і функцій системно-структурних утворень семантичного, синтаксичного, морфологічного і фонологічного характеру, необхідних не тільки для сприйняття, але й побудови адекватного мовлення спеціального призначення, у здатності розуміти і реалізовувати граматичну природу висловлювань, у тому числі тих, що раніше не зустрічалися. При цьому, завдяки мовній компетентності, складається і вдосконалюється програма мовленнєвої поведінки, через що мовну компетентність В. Костомаров та О. Митрофанова позначили терміном «особлива грамика сподівання, грамика ймовірностей».

Із поняттям мовної компетентності логічно, в сенсі причинно-наслідкової парадигми та діалектичного зв'язку між загальним й окремим, теорією й практикою, пов'язане поняття мовленнєвої компетентності (linguistic performance), оскільки природною в лінгвістиці є дихотомія мова/мовлення. Засвоєння мовної системи як певної множини мовних структур не є кінцевою метою. Так, студентові потрібно опанувати закономірності та особливості і функціонування мовних форм у конкретних мовленнєвих ситуаціях, і використання їх у різних продуктивних видах фахової мовленнєвої діяльності в сенсі концептуальних ідей Л. Щерби, тобто в процесах аудіювання, читання, говоріння, письма, перекладу, оскільки мовне повідомлення як складова мовного спілкування не є виключно індивідуальним явищем, але водночас і явищем суспільним, соціальним. У наукових дослідженнях останніх десятиліть (А. Бондарко, С. Кацнельсон, О. Леонтьєв, В. Ярцева та ін.) обґрунтовано, що специфічні риси мов якнайбільше та якнайяскравіше виявляються у сфері їх функціонування, коли мовні структури трансформуються у відповідні мовленнєві форми, що обумовлене і внутрішніми процесами внаслідок дії внутрішньосистемних чинників, і екстралінгвальними, зокрема культурно-історичними, соціальними тощо. Доречно пригадати зауваження Г. Винокура, що мова взагалі є тільки тоді, коли вона **використовується** за усталеними в суспільстві нормами, коли здійснюється певний відбір мовних засобів, не однакоий для різних у мов МК [1].

Наступний крок у набутті, зокрема студентами, комунікативної освіченості пов'язаний із формуванням базових знань для фахової діяльності, тобто термінологічної компетентності. Суттєво поглиблені загальномовні знання та скориговані й професійно скеровані мовленнєві навички під час опанування фахових дисциплін екстраполюються на мову фаху, передусім на її термінологічну систему, яка взаємопов'язаними термінологічними знаками відбиває поняттєвий апарат спеціальності.

Спираючись на мовні, мовленнєві і термінологічні знання та вміння, узгоджуючись із знанням системи мови взагалі та особливостей функціонування її у сферах спеціального призначення зокрема, комунікативна компетентність набуває ознак провідної, вищої за рівнем і статусом, а відтак, формує ключове поняття у навчанні мови спеціальності. Комунікативною компетентністю традиційно називають суспільно й історично детерміновану соціальну поведінку, яка реалізовується у мовленнєвих діях і слугує цілям взаєморозуміння, взаємовпливу та самореалізації, бо ж мовлення і є вербальним способом досягнення певного немовленнєвого результату. Саме з практичною, прикладною, професійно обумовленою метою, а не задля самоцілі вивчається мова у вищій школі. Втім і саме навчання мови є навчанням спілкуванню, оскільки ситуативний контекст - це внутрішня характеристика комунікації, а ситуаційна маркованість - одна з якостей мовленнєвого навичку. Кожен акт комунікації детермінується певною сферою, означеною темою, ситуаціями й учасниками спілкування, спектром комунікативних завдань та інтенцій і залежить ще від багатьох важливих чинників, таких, як соціальний статус комунікантів, їх життєвий і попередній лінгвістичний досвід, тендерна характеристика, їх освітні досягнення, ступінь креативності тощо. Отже, зміст комунікативної компетентності формують знання,

вміння і навички, необхідні для адекватного розуміння інших/чужих та формування власних програм мовленнєвої поведінки у процесі комунікації. Недооцінюванням комунікативного аспекту в опануванні мови спеціальності спричиняється недостатній рівень володіння різними професійно актуальними видами мовленнєвої діяльності, що призводить до ситуації, коли є певні знання про мову та окремі її факти, проте відсутнє вміння повноцінно, нормативно, ефективно та впевнено спілкуватися цією мовою.

Подальша логічна ланка у філологічній парадигмі фахової освіти - риторична (лінгвокультурологічна) компетентність, яку є достатні підстави розглядати як вторинну граматику з культурологічною функцією. Цей статус з усією очевидністю підтверджується і тим, що функція риторики є саме тією частиною загального комунікативного коду/субкоду, яка відповідає за побудову комунікативних стратегій і ситуацій з етико-естетичною домінантою. У кожному комунікативному акті взаємодіють основні категорії риторики (риторичні логос, пафос, етос), що обумовлено контекстом, національною культурою, її моральними нормами та естетичними цінностями.

Відсутність/недостатність риторичної культури помітно знижує рейтинг фахівця, позбавляючи його професійної перспективи та конкурентоспроможності, бо знання з риторики як лінгвокультурологічної науки про ефективну усну переконуючу комунікацію (пригадаємо, що основним завданням професійного діалогу/полілогу є переконання, котре досягається достатньою аргументацією), безперечно, становить фундамент освіченості та професіоналізму. ТМК, як нова інтегративна лінгвістична навчальна дисципліна в сучасній університетській освіті, зокрема для спеціальностей «Переклад», «Журналістика», «Педагогіка», «Психологія», «Менеджмент», акумулює найважливіші теоретичні здобутки риторики та цілого блоку гуманітарних наук і галузей: структурної і прикладної лінгвістики, комунікативістики, термінознавства, перекладознавства, соціолінгвістики, семіотики, логіки, теорії пізнання, теорії інформації, лінгвокультурології, лінгвістичної прагматики, психолінгвістики, філософії, етики, які в діалектичній єдності орієнтовані на гармонізацію міжособистісних стосунків через піднесення рівня комунікативної культури у розв'язанні професійних завдань. Відтак, МК у межах цієї навчальної дисципліни логічно розглядається на стику лінгвістичних, риторичних, когнітивних, соціальних та культурологічних засад в умовах контексту і дискурсу. Комплексна мета вивчення ТМК передбачає: 1) висвітлення теоретичних засад МК з позицій сучасної лінгвістичної науки та найновітніших гіпотез, що сформувалися в межах риторики, комунікативної лінгвістики, теорії дискурсу, психолінгвістики, прагмалінгвістики; 2) обґрунтування ролі, функцій і місця ТМК в системі сучасних лінгвістичних наук; 3) формування ґрунтовних знань про комунікативний процес, його складники та форми, особливості руху інформації в сучасній комунікації; 4) вдосконалення комунікативної компетентності студентів; 5) навчання ефективних правил кооперативної комунікації у контекстах як одномовного середовища, так і міжкультурного простору.

Напрацьований у світі досвід вивчення МК дозволяє визначити провідні складники комунікативно-риторичного ідеалу сучасного етапу - це, як мінімум, три взаємопов'язані ознаки, які гармонізують кожную особистість: доцільність мовлення/спілкування (відповідність до означеної мети, завдань, інтенцій і ситуації), інформативність повідомлення (максимальна обґрунтованість, аргументованість, об'єктивна ефективність, змістовність), добротинність мовця/співрозмовника (повага мовця до всіх слухачів/співрозмовників, комунікативна чесність, бажання дійти конструктивного порозуміння для забезпечення перспектив комунікації). Ното sapiens (людина розумна) була й залишається Ното eloquens (мовною людиною). Спілкування людей, які не отримали елементарної мовної/мовленнєвої і риторичної підготовки, є ефективним й успішним менше як на 50%, бо близько половини інформації втрачається при її трансляції адресатові. Причин цих втрат є чимало. Це і невміння чітко й лаконічно сформулювати думку та донести повідомлення до слухача без помилкових скорочень змісту, без перекручень, спланованих чи випадкових спотворень та неточностей, і невміння слухача уважно та адекватно сприймати інформацію, і схильність мовця говорити самому собі, а не співрозмовнику, і небажання почути пропонувані іншими співрозмовниками ідеї, і невміння гідно й коректно обстоювати власну думку, і брак культури обговорення дискусійних, «гострих» та «неприємних» питань тощо. Всі досліджені причини комунікативних девіацій і непорозумінь переконують, що вербальне спілкування має свою теорію, закони, норми, правила, алгоритми й алгоритмічні приписи, які треба опановувати, аби забезпечити якість та естетизм МК.

Предмет сучасної загальної риторики - універсальні закономірності мисленнєво-мовленнєвої діяльності, що діють за різних ситуацій спілкування та сфер діяльності, і практичні можливості їх найдоцільнішого використання для забезпечення як ефективності, переконливості промови, так і конструктивності самого процесу спілкування. Сучасна риторика як наука і навчальна дисципліна в університетській освіті структурована трьома основними розділами [8], які пов'язані між собою принципом ієрархії:

- 1) риторичний канон (риторична формула, система принципів, законів риторики і правил спілкування);
- 2) ораторія (теорія і практика ефективної публічної промови);
- 3) еристика (теорія і практика конструктивного й коректного публічного спору). Останніми роками активного розвитку набула

етнориторика як галузь загальної риторики, що вивчає національну логосферу, національно-культурні особливості комунікативної та мовної/мовленнєвої поведінки передусім у сферах «поширеної комунікативної відповідальності».

Існуючі прикладні риторики (наприклад, судова, дипломатична, політична, педагогічна) пропонують методики/технології навчання зразковому та ефективному спілкуванню за відповідних умов професійної діяльності, де роль словесно оформленої і публічно виголошеної інформації є надто важливою, тобто у сферах максимально поширеної мовнокомунікативної відповідальності. Так, елітарний та середньолітературний типи комунікативно-риторичної культури маніфестують виключно літературну мову. Просторічний, жаргонний/сленговий та арготичний типи мовлення лишаються за межами нормативної, кодифікованої літературної мови. Представники професій із «поширеною комунікативною відповідальністю» мають виявляти культуру вербального спілкування елітарного та середньолітературного типів, тобто нормативно і вимовляти, і творити форми слів, і вживати слова та використовувати синтаксичні конструкції (лінгвістичні норми), дотримуватися цивілізованих норм і правил спілкування (етичні норми), ефективно, переконливо й конструктивно спілкуватися, доцільно будувати й виголошувати тексти промов (комунікативно-риторичні норми), прагнути поповнення знань, тобто достовірної інформації, здійснювати самоаналіз, самокорекцію та редагування мовлення (загальнокультурні норми).

Риторична освіченість необхідна людині у кожній професії, оскільки вміння оперативно, вмотивовано та якісно керувати своєю мисленнєво-мовленнєвою діяльністю, як правило, надає людині чимало можливостей максимально повно реалізувати себе, бути інтелектуально чесною, критичною й самокритичною, толерантною до інших співрозмовників та їхніх ідей, пропозицій, рекомендацій, думок, а також виявляти творчі здібності в обраній спеціальності, усвідомити секрети організації мисленнєво-мовленнєвої діяльності, посилити знаннями комунікативну інтуїцію і, нарешті, досягти вершин свого освітнього й професійного потенціалу. Ефективна мисленнєво-мовленнєва діяльність - підґрунтя професіоналізму.

Таким чином, результати здійсненого дослідження дозволяють зробити висновок, що в структурі ТМК і як міждисциплінарної наукової галузі, і як інтегративної лінгвістичної навчальної дисципліни однією з базових категорій є комунікативно-риторична компетентність, котра в практичній площині виступає провідним вербальним показником освіченості та професіоналізму. Функція риторичних знань і вмінь є саме тією частиною загального комунікативного коду/субкоду, що відповідає за побудову комунікативних стратегій і ситуацій з естетичною домінантою. Комунікативний акт характеризується трьома основними категоріями риторики: риторичним логосом (об'єктивною аргументацією), риторичним пафосом (емоціями відповідно до контексту і конситуації спілкування), риторичним етосом (доброчинністю, щирістю і чесністю у спілкуванні), що обумовлено міжкультурним контекстом, певною національною культурою, її моральними та естетичними цінностями, завдяки чому комунікативна культура спрямована на прогрес.

Введення «Риторики» та «ТМК» до університетських навчальних планів з усіх спеціальностей детерміноване вимогами часу, завданнями нової концепції мовної освіти в Україні, потребами модернізації навчальної діяльності у вишах у контексті прогресивних ідей Болонського процесу. Набуті студентами знання з цих дисциплін сприятимуть ефективній реалізації їх фахових знань у продуктивні й цивілізовані способи мисленнєво-мовленнєвої діяльності, а відтак, результуватимуть подалі комунікативно-риторичною культурою наукової і професійної еліти та суспільства в цілому. Як регулятивна та стабілізуюча сила у суспільстві, комунікативно-риторична освіченість, дозволяючи кожному оптимально організувати мисленнєво-мовленнєву діяльність, консолідує норми та правила словесного спілкування, визначає комунікативну культуру нації в історичній перспективі, віддзеркалюючи особливості національного ідеалу в міжкультурному вимірі у діахронічному та синхронному аспектах. Це дозволяє виявляти, описувати та параметризувати універсальне й ідіоетнічне в мовній комунікації і в риторичній домінанті, обумовленій системою її впорядкованих функцій в суспільстві, скерованих на цивілізовану регламентацію комунікативного простору.

ЛІТЕРАТУРА

1. Винокур Г.О. О задачах истории языка/ Г.О. Винокур // Избранные работы по русскому языку. - М, 1959.-С.221.
2. Деррида Ж. Грамматология: Пер. с фр./ Ж. Деррида - М., 1999. - С. 11.
3. Онуфрієнко Г.С. Лінгвокультурологічний потенціал риторики як нової навчальної дисципліни у ВНЗ України/ Г.С. Онуфрієнко // Українська освіта у світовому просторі: Збірник наукових праць Науково-дослідного інституту українознавства МОН України. - К.: НДІУ, 2007. —Т. ХНІ. -С. 521-528.

4. Онуфрієнко Г.С. Мовно-риторична компетентність як невід'ємна ознака освіченості і чинник професіоналізму/ Г.С. Онуфрієнко // Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції «Мова як чинник формування громадянина України» - Запоріжжя: (м. Запоріжжя, 16-17 травня 2008), 2008. -С. 216-223.
5. Онуфрієнко Г.С. Навчальний тлумачний словник термінологіки теорії мовної комунікації/ Г.С. Онуфрієнко - Запоріжжя: ЗНТУ, 2009. - 70с.
6. Онуфрієнко Г.С. Науковий стиль української мови: Навч. посібник/ Г.С. Онуфрієнко, - К.: «Центр навчальної літератури», 2006. - 312с.
7. Онуфрієнко Г.С. Науковий стиль української мови: Навчальний посібник з алгоритмічними приписами/ Г.С. Онуфрієнко - 2-ге вид. перероб. та доп. - К.: «Центр учбової літератури», 2009.-392с.
8. Онуфрієнко Г.С. Риторика: Навчальний посібник / Г.С. Онуфрієнко,,- К.: «Центр учбової літератури», 2008. - 592с.
9. Онуфрієнко Г.С. Риторика у практичних завданнях для юристів: Навч. посібник/ Г.С. Онуфрієнко - Запоріжжя: ЗІОІ, 2002. - 307с.
10. Онуфрієнко Г.С. Риторика у тренінгових та кваліфікаційних комплексних завданнях для студентів економіко-гуманітарних спеціальностей/ Г.С. Онуфрієнко - Запоріжжя: ЗНТУ, 2007. - 70с.
11. Онуфрієнко Г.С. Риторическая парадигма в мировом коммуникативном пространстве (на материале судебного красноречия)/ Г.С. Онуфрієнко // Русское слово в мировой культуре: Матеріали Х Конгресса МАПРЯЛ. - Санкт-Петербург, 2003. - Т.4. - С. 64-68.
12. Онуфрієнко Г.С. Риторична компетентність педагога професійного навчання в умовах Болонського процесу/ Г.С. Онуфрієнко // Проблеми підготовки педагога професійного навчання: теорія і практика. Матеріали Всеукр. наук.-метод. конференції. - Кривий Ріг: КТУ, 2007,-С. 105-107.
13. Онуфрієнко Г.С. Ціннісна парадигма та гармонізуючі потенції риторики як навчальної лінгвокультурологічної дисципліни/ Г.С. Онуфрієнко // Мова і культура: Науковий щорічний журнал. - К., 2003. - Вип.6. - Т. VII. - С. 39-45.
14. Онуфрієнко Г.С. Основи теорії мовної комунікації: Методичні матеріали для самостійної роботи студентів гуманітарних спеціальностей/ Г.С. Онуфрієнко - Запоріжжя: ЗНТУ, 2010. - 90с.
14. Основи теорії мовної комунікації: Програма навчальної дисципліни для студентів ВНЗ/ Укл. Г.С. Онуфрієнко - Запоріжжя: ЗНТУ, 2008. - 20с.
15. Риторика: Програма навчальної дисципліни для студентів ВНЗ/ Укл. Г.С. Онуфрієнко - Запоріжжя: ЗНТУ, 2008.-28с.
16. Холодная М.А. Психология интеллекта/ М.А. Холодная - 2-е изд., перераб. и доп. - С.-Пб., 2002. - С. 244.
17. Хайдеггер М. Гельдерлин и сущность поэзии/ М. Хайдеггер //Работы и размышления разных лет. - М., 1991.-С.27.